

„...a részletek összeesküdtek az egész ellen”

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ: AZ ELLENÁLLÁS MELANKÓLIÁJA

Az itt közlendő írás szerzője az alábbiakban nem vállalkozik másra, mint azt a — kérdésként megfogalmazódó — intuíción-ját argumentumokkal megerősíteni, hogy Krasznahorkai László második regényét (*Az ellenállás melankóliája*) miért nem tartja oly jól formálnak, mint az elsőt (*Sátántangó*). S mielőtt még az érvelő mondatok sora megindulna — az egyáltalán nem ritka félreértések elkerülése érdekében —, az itt közlő írás szerzője iparkodik kijelenteni, hogy *Krasznahorkai László* prózáírását — a továbbiakban olvasható bíráló megjegyzései ellenére — a magyar (hangsúlyosan: *nem csak* a mai magyar) epikai hagyomány jelentős teljesítményei közé tartozónak gondolja.

Arra kell magyarázatot találnom — töprengi az itteni írás szerzője —, hogy miért érzem indokolatlanul hosszúnak ezt a regényt. Mi a magyarázata annak, hogy a regény egyes részei (pl. a *Bevezetés* utolsó lapjain Eszterné és a patkányok jelenete) a lassú, szinte jelentéktelen történések ellenére is izgalmas olvasmányt kínálnak, míg más egységei — noha ott viszonylag gyorsan követik egymást a regény vilásképe szempontjából igencsak lényeges események (pl. Eszter élettörténete) — túlírtak, időnként unalmasak is?

A *Sátántangónak*, s egyáltalán Krasznahorkai írásművészetének (magát a szót általában nem tartom alkalmasnak irodalomról való beszédre, itt s erre azonban nehezen lehet jobbat találni) egyik jellemzője a történetmondó beszédhelyzetben megvalósuló filozofikus, nem ritkán metafizikus beszédmód (*bölcséleti narratív beszéd*). Ezt Krasznahorkai úgy éri el, hogy 1. az általa igencsak kedvelt többszörösen összetett mondatok „fővonalán” történetet mesél el (azaz a főmondatok narratív predikátumot tartalmaznak), a „mellékvonalakat” pedig metafizikai irányban húzza meg (azaz a mellékmondatokban tesz filozofikus állításokat), 2. a történetmondó mondatokban általában jelzős és határozós szerkezetek tagjaiként bölcséleti, teologikus terminusokat rejt el. *Az ellenállás melankóliájában* megszegi ezt a poétikai szabályt, s az eddig szintaktikailag kordában tartott, azaz mondattanilag alárendelt bölcselkedés gyakran a narratív szint, a történetmondás fölé emelkedik, így jön létre az ún. *narratív bölcséleti beszéd*.

A *Sátántangóban* a regény létszemléletének megfelelően megvalósult az elbeszélő helyzetek polifóniája, azaz egyrészt egyik elbeszélő sem tudja — mivel nem tudhatja — jobban a dolgokat a másikkal, másrészt a szerző egyenlő távolságot tart az elbeszélők mindegyikével. *Az ellenállás melankóliájában* az elbeszélőkkel szembeni távolságtartás szintaktikai módszere, hogy egy mondaton belül akár több történetmondó is megszólalhat az egyenes, a függő és a szabad függő beszéd, illetve a belső monológ alkalmazásával úgy, hogy egyik elbeszélő sem kerül tartósan fölérendelt helyzetbe a másikkal szemben. Így aztán a regény föltételezett narrátorát sem lehetséges bizonyossággal megalkotnia az olvasónak, mivel a narrátor pozícióját mindig más és más szereplő helyzetén keresztül közelítheti meg. A nézőpont technikája a *Sátántangóban* sokkal látványosabb és nyíltabb, ezzel együtt direktebb is. (Lásd erre példa-

ként a doktor nézőpontváltásait, vagy a regény csúcspontján a nézőpont bizonyosságának legitimálhatatlanságát.) *Az ellenállás melankóliájában* a polifónia poétikai elve szintaktikailag finomabban, így hatékonyabban érvényesül.

A távolságtartás gyakori, s itt is jócskán érvényesülő szemantikai eljárása az irónia. A regény majdnem mindegyik szereplője esetén sikeres is. A feltételezett narrátor viszonya Pflaumné és Valuska értékeihez gyorsan felismerhető, Eszterné értékállapota valamivel később rögzíthető. Azonban Eszter úr narratív bölceleti beszéde, az élettörténetét szinte példázatként megjelenítő absztrakt elbeszélése, s az időnként a narratív szintet meg is szüntető bölcselkedése a regény egyes részeiben azt eredményezi, hogy Eszter beszéde kikerül a feltételezett narrátor hatóköréből, önállósul, az irónia érvénytelenítő ereje csökken. Ennek következtében azt mondhatni, hogy a regény föltételezett narrátora Esztert úrságosan közel engedi magához, így a polifónia szemantikai előírása Eszter úr esetén nem érvényesül.

A kérdés csupán az, hogy *Az ellenállás melankóliája* strukturálisan eleget tud-e tenni a *Sátántangó*ban létrehozott, s a fentiek szerint módosított regény-poétika követelményeinek. A *Sátántangó*ban a narratív szintnek szintaktikailag a regényben mindvégig alárendelődik a bölceleti szint, így a történet *eleve* konéziós ereje következtében elvileg nem is lenne szükség arra a koncepcionális és strukturális „abroncsra”, amely a magyar epikában meglehetősen ritkán tapasztalhatóan magasan szervezetté és szerkesztetté teszi a regény szövegét. Itt elegendő a regénykezdet és -vég *majdnemazonosságára*, a két részen belül a fejezetek párhuzamosságára vagy számozására utalni. *Az ellenállás melankóliájában* a narratív szint rovására megnő a bölceleti szint szerepe, ami egyrészt magával keil hozza a regény koncepcionális megerősödését, másrészt a történet egybefogó és az olvasónak könnyítő izgalmat biztosító szerepe csökken, ezt a hiányt kell pótolnia valahogy a szerzőnek ahhoz, hogy a regény-poétika megváltozása indokoltnak tekinthető legyen.

Nona a *Sátántangó* egésze strukturálisan kivételesen jól formált, mégis az első rész szerkesztettsége észrevehetően meghaladja a második részét. Ugyan jelen írás szerzője nem hive az idő linearitásából levezethető törvényszerűségeknek, most azonban látni vél kronologikus összefüggést. A föltehetően a *Sátántangó* megírása után született *Az ellenállás melankóliája* a történet szerepének csökkenése következtében az időt is kevésbé tudja felhasználni strukturális szervező tényezőként. A szöveggel bíbelődő műbíráló nem tudott oly pontosan megállapítható, s oly emblematikus jelentőséggel rendelkező időkeretet felfedezni Krasznahorkai második regényében, mint az elsőben. Sőt — egyelőre indokolatlanul maradt — ellentmondásra bukkant: Valuska életkora — mint többször elhangzik a regényben — 35 év körül mozog, más számítások azonban 31-32 évesnek mutatják. A történet nem csak Eszter esetében absztrahálódik és gyöngül, de Pflaumné tragédiájának eseménysoara is nehezen olvasható ki a regényből, ami egyáltalán nem lenne baj, ha máshol kompenzálná ezt a szöveg. A regény lényeges állapotváltozásai Eszter és Valuska belső, mentális állapotainak megváltozásai. A pufajkások, a borostás arcúak rombolása előrevetített, sejtetett, hasonlóan — egyben az előző részeként — Pflaumné halála is. Azonban Eszter és Valuska megvilágosodásai egyrészt túlságosan absztraktak, másrészt nem minden esetben motiváltak, így a regénynek ezek a részei — különösen, mert hangsúlyos helyen szerepelnek — „szét-húzzák”, elnehezítik a szöveget.

A regény bölceleti súlyának megnövelése, a strukturális zártság csökken-

tése, a pusztulás prófécijának a rombolás megvalósulásával felváltása, a nézőpont bizonyosságának elvesztése helyett a könyv egészének felemésztése: ezek mind igazolhatják, hogy a *Sátántangó*ban létrehozott regénypoétika. Az ellenállás melankóliájában érvényét veszítette. A szerző létszemléletének módosulása nemhogy módosíthatja, de *módosítja* regényszemléletét is. Amennyiben úgy véljük, hogy a lét kaotikussága a szemléletben sem szüntethető meg, amennyiben úgy véljük, hogy a rendet mentálisan sem lehet megteremteni, hogy „a részletek összeesküdtek az egész ellen”, hogy csak a „Herceg látja az egészt, mert ő látja, hogy az egész nincsen”, akkor valóban indokolatlan a regény egészét rendezetté tenni. Akkor valóban a részek poétikáját kell követni. Azonban a részeknek magukban kell egészeknek lenniük, különben a könyv valóban elemésztdik. Az ellenállás melankóliájának részei nagyrészt egészek: például a Direktor és a Herceg párbeszéde, a házaspár és gyermekük üldözése, a már említett Eszterné és a patkányok jelenet... — ezek a részek mint egészek jobban formáltak, mint a *Sátántangó* részei, azonban *Az ellenállás melankóliájának* más részei (pl. Eszter és Valuska kettősei, Eszterné és az alezredes) kevésbé sikerültek.

Az itt közölt írás szerzője korántsem gondolja, hogy igaza van, s annak is esélyt ad — nem keveset —, hogy a regény bizonyos szövegrészeire nem kellően érzékeny, jó néhány dolgot bizonyára nem is vett észre (nem mintha be tudott volna számolni mindarról, ami a regény olvasása kapcsán az eszébe jutott, s nem is mintha ez lett volna a dolga). Zárásképpen annak előadására képes még, hogy elismeri: elfogult a *Sátántangó* iránt, s még hisz a szemlélet rendszeremtő voltában, ezentúl poétikai meggyőződése, hogy a *Sátántangó* megírása után vagy követni kell annak poétikáját — ennek természetesen nem sok értelme van —, vagy jól észrevehetően mást kell csinálni. A műbírálónak az a baja *Az ellenállás melankóliájával*, hogy ha már nem a *Sátántangó* második könyvét olvassa, akkor miért nem olvas valami egészen mást. (*Szépírodalmi*, 1989.)

ODORICS FERENC

Íme a mű!

HORVÁTH TAMÁS: SZAMURÁJOK

Igen, Horváth Tamás regénye önkéntelen előhívja az olvasó meglege-
dését, örömét tanúsító erősebb érzelmi felhangokat is. S ha e *megjegyzés* tar-
talmi háttéréül csupán az időtlen ideje beváltatlanul maradt reményeket em-
lítem, már némiképp indokolnom is sikerült tán iménti — esetleg túlfűtött-
nek, kérkedőnek ható bevezető mondatomat. De: jogos lehet-e mai, könyv-
özönös időszakunkban, mikor is a könyvesházak polcain korábban a hatalom
által nemkívánatosnak tartott köteteket is föltalálhat — szép számmal! — az
olvasó, bármifajta kielégületlenség, a hiányérzet megokolhatatlannak tetsző
felemlítése? Mikor is régóta vágyott bőségben tárulnak elénk nem csupán
szűkebb pátriánk, de a 'nagyvilág' azelőtt tilalmasnak ítélt csemegéi is? Hi-